

1. Už dlhodobo sa aj na Slovensku vedú diskusie na tému obsahu vzdelania a výchovy. V poslednej dobe sa v tejto oblasti sa do značnej miery presadzuje utilitarizmus – predstava, že naše poznanie musí byť predovšetkým využiteľné. K čomu potrebuje dnešný človek dejiny?
2. Historik, rovnako ako iní sociálni vedci, nežije v slonovinovej veži dokonale neutrálnej vedy. Jeho práca je konfrontovaná so „spoločenskou objednávkou“, ktorá sa prejavuje v rôznych podobách. Na jednej strane sa písali dejiny spoločnosťou marginalizovaných a „mlčiacich“ skupín, hlásiacich sa ku slovu a hľadajúcich svoju identitu a svoje korene. Na druhej strane sa generovali vysoko konformné dejiny pritakávajúce panujúcim režimom a ich ideológiám. Každopádne, nielen v prípade týchto dvoch „krajností“ historiografia reaguje na podnety, potreby, výzvy prítomnosti. Sú pre ňu dôležité a poskytujú jej samej ako vede zmysel i legitimitu. Čo od nej dnes „spoločnosť“ očakáva? Aká je spoločenská objednávka a kto je dnes hlavným „objednávateľom“?
3. K akým výzvam a impulzom zvonku (z hľadiska tém a metód) by sa slovenská historiografia nemala obracať chrbtom? Môžete špecifikovať aj konkrétne z oblasti Vašej špecializácie...
4. Internet predstavuje v súčasnosti významné médium komunikácie aj v oblasti historiografie. Aký je Váš názor v tomto smere na kvalitu a obsah slovenského internetu?

IVAN KAMENEC

Ešte jeden pokus... (Ad. 1 - 4)

V piatom čísle časopisu *História revue o dejinách spoločnosti* z roku 2006 som uverejnil krátku úvahu pod názvom *Je generačný problém v súčasnej slovenskej historiografii problémom?* Článok som chápal ako istý (ako sa ukázalo nie celkom vydarený!) podnet na začatie diskusie o danej otázke. Vyššie sformulovanú otázku nevnímam ako nejaký teoretický problém, ale sa s ňou stretávam – a určite nielen ja – pri sledovaní produkcie súčasného slovenského dejepisectva a pri úvahách o jeho úlohe, poslaní, možnostiach, no aj o jeho limitoch. Alebo je to len iba nejaká umelá konštrukcia vyplývajúca z môjho subjektívneho pohľadu? Asi trochu naivne som sa domnieval, že môj článok vyvolá nejakú polemickú odozvu najmä z radov strednej a mladšej generácie historikov, ktorí sa postupne a celkom prirodzenou cestou stávajú – bez ohľadu na svoje rozdielne občianske, resp. politické postoje – hlavným prúdom a najdôležitejším nositeľom rozvoja profesionálnej historiografie na Slovensku. To nie je ani chvála na ich adresu, ani alibizmus, ale suché konštatovanie skutočností. Odozva však doteraz neprišla a preto svoju, možno trochu provokatívnu úvahu (v mierne pozmenenej podobe) ponúkam na stránky internetového časopisu.

Hneď na začiatku chcem povedať, že pri hodnotení odborných produktov slovenskej profesionálnej historiografie nepovažujem za hlavné kritérium vekovú príslušnosť konkrétnych autorov, ale v prvom rade poznávací prínos ich prác. Fenomén generačnej príslušnosti neabsolutizujem, ale vnímam ho ako prirodzený jav, ktorý čiastočne ovplyvňuje všetky oblasti vývoja spoločnosti. Každá nová, do verejného života vstupujúca generácia si prináša so sebou nielen zvýšený stupeň kriticizmu a sebavedomia, ale aj svoje výzvy, predstavy, ilúzie, ktorými sa viac alebo menej vedome odlišuje od istých stereotypov a najmä každodennej praxe „otcov a dedov“. Je to úplne legitímne. Týmto procesom prechádzala a prechádza aj slovenská historiografia, prinajmenšom od čias, keď sa profesionalizovala – teda už takmer deväťdesiat rokov. Spomínaný generačný faktor na Slovensku (ako takmer vo všetkých krajinách strednej Európy) bol však výrazne ovplyvnený aj častými politickými, resp. štátoprávnymi ruptúrami, ktoré sa časovo prekrývali s nástupom nových generácií historikov. Tí pri svojom vstupe do svojho odboru – raz s nadšením a úprimným presvedčením, inokedy iba z konjunkturálnych príčin či zo strachu o svoju profesionálnu existenciu – formulovali až prekvapujúco razantné a superkritické postuláty k vlastnej vednej disciplíne v slovenskom, no niekedy aj v širšom európskom priestore. Spoločným menovateľom týchto tendencií bolo spravidla paušálne odmietanie výsledkov predchádzajúcej historiografickej tvorby, v lepšom prípade jej tvrdá kritika. Negatívnym znakom týchto, inak zväčša oprávnených tendencií, bolo to, že sa pri nich nerešpektovala kontinuita. Odrazilo sa to – a podnes sa to odráža – aj v používanom terminologickom stereotype: dejepisectvo sa striedavo odhungarizovalo, čechoslovakizovalo, odčešťovalo, nacionalizovalo, odľudáčťovalo, zbavovalo sa buržoázných a kozmopolitných nánosov, ktoré sa vzápätí nahrádzali triednym či internacionálnym pohľadom, potom sa z neho odstraňovali marxistické koncepcie, slovakizovalo sa atď. Treba konštatovať, že tento trend, ktorý pokračuje aj v súčasnosti, bol a je obyčajne spojený aj s nástupom nových generácií historikov či pracovníkov z iných spoločenskovedných disciplín.

Zdá sa, že pri spomínaných spoločenských, resp. štátoprávných zmenách slovenskí historici – až na vzácne výnimky – boli skôr pasívnymi pozorovateľmi, v lepšom prípade sympatizantmi, alebo tichými odporcami prebiehajúcich udalostí. Vzápätí sa však viac či menej dobrovoľne prispôbovali novým pomerom, čo sa nie vždy v pozitívnom smere odrazilo v obsahovej, no hlavne v interpretačnej a terminologickej stránke ich prác. V zdanlivej výhode tu spravidla bola nastupujúca generácia historikov, ktorá nebola zaťažená ideologickými „hriechmi“ predchádzajúceho obdobia a navyše si so sebou prinášala nielen dravé ambície a sebavedomie, ale možno aj ilúzie o svojom vlastnom poznaní, či dokonca dokonalosti, neomylnosti. Podobným procesom – od nadšenia, cez vytriezvenie, trpké sklamanie, až po zdravú skepsu – prechádzala a prechádza väčšina slovenských historikov, aj keď si to nie vždy pripúšťame.

Aký je stav v súčasnosti? Terajšia mladá generácia historikov (mám tu na mysli kolegyne a kolegov, ktorí na profesionálnu dráhu nastupujú približne od polovice deväťdesiatych rokov minulého storočia) podobné problémy ešte nemá, lebo nepôsobí v podmienkach totalitného režimu, kde bola prípustná len jedna ideológia a z nej vyplývajúca interpretácia historických udalostí. (Osobitne sa to týka, pravdaže, moderných dejín). Na rozdiel od svojich starších kolegov táto generácia neľahá za sebou nepríjemné, zaťažujúce dedičstvo vlastných odborných i občianskych zlyhaní, vedomých či nevedomých omylov. (K tým sa bude „musieť“ ešte len dakedy v budúcnosti prepracovať).

Na adresu vzťahov nastupujúcej generácie k svojim predchodcom, no ešte stále súčasníkom – kolegom, chcem vysloviť niekoľko subjektívnych postrehov, pravdaže bez nároku na ich všeobecnú platnosť či nekorigovateľnosť. Nastupujúcej garnitúre profesionálnych historikov môže asi oprávnene prekážať na predchodcoch nielen ich zotrvávanie na zaužívaných výskumných, terminologických a interpretačných stereotypoch, ale aj na nevôli kritickej sebareflexie. Azda ešte viac ich môže iritovať (alebo ich to aj pobaví?), keď sa stretávajú s postojmi u svojich starších kolegov, ktorí sa samozvane vydávajú buď za dodatočných martýrov a zároveň neohrozených „bojovníkov“ proti marxistickej historiografii už v rokoch jej neobmedzenej dominancie. Akoby sa spoliehali, že mladí kolegovia nepoznajú ich práce a postoje pred novembrom 1989. Nejde mi tu však o nejaké rekriminácie, ani obviňovanie „tých druhých“ či nejaký sadomasochizmus. Túto stránku vlastnej profesionálnej orientácie a s tým spojených občianskych postojov si každý historik musí vysporiadať sám so sebou. Na prvý pohľad sa môže zdať, že „ponovembrová“ generácia historikov nebude stáť pred podobnými dilemami. Nie je to celkom tak, lebo historik nie je len viac či menej dobrý odborník. Veď nikdy nie je a nemôže byť úplne nezávislý, absolútne objektívny. Je vždy determinovaný aj svojimi subjektívnymi občianskymi názormi, ktoré sú každodenne konfrontované s aktuálnymi politickými a spoločenskými udalosťami vo vlastnej krajine alebo v zahraničí.

Napriek tomu sa domnievam a zároveň závidím, že nastupujúca generácia dejepiscov má v mnohých smeroch priaznivejšie podmienky k vlastnej nezávislej profesionálnej práci, než ich predchodcovia. Lepšia prístupnosť zahraničných archívov (o domácich sa to – paradoxne – nedá celkom povedať), neobmedzené možnosti pri výbere výskumných tém, otváranie sa zahraničnej spolupráci, neporovnateľne vyššia jazyková vybavenosť, využívanie technických vymožeností, no najmä absencia ideologických či politických tlakov. Sympatickou črtou mladých kolegyň a kolegov je, že netrpia prehnaným a neodôvodneným rešpektom pred svojimi skôr narodenými spolupracovníkmi, hoci sa zdá, že na spoločných vedeckých podujatiach niekedy príliš nesmeli prezentujú svoje názory, resp. razantnejšie neponúkajú svoje podnety. Zväčša sú nepomerne tolerantnejší, než napríklad nastupujúca generácia historikov z päťdesiatych rokov minulého storočia, ktorá za to musela zaplatiť vysokú daň.

Pravdaže – a našťastie! – ani „ponovembrová“ garnitúra slovenských historikov nie je názorovo homogénna. Väčšina jej príslušníkov si razí vlastnú cestu pri rešpektovaní a kritickom prekonávaní predchádzajúcich bádateľských výsledkov. Niektorí z nich sa však napodiv stávajú až príliš ľahko epigónmi zastaralých, resp. romantizujúcich koncepcií národných či štátnych dejín, ktoré sa často prezentujú ako „zamlčané pravdy“, bez akejkolvek schopnosti konštruktívnej diskusie a polemiky. Tu niekde sú už vari začiatky problémov a otázok, ktoré bude riešiť a klásť o dvadsať – tridsať rokov nová generácia slovenských historikov.

Moja úvaha je, pravdaže, písaná z aspektu dnes už pomaly odchádzajúcej generácie dejepiscov. Má skôr ráz hypotézy a stojí zrejme na tenkom ľade. Napriek tomu alebo práve preto jej autor by sa rád dočkal razantných, polemických a konštruktívnych odpovedí, ktoré by reprezentovali názory mladších kolegov.

PhDr. Ivan Kamenec, CSc. Je samostatným vedeckým pracovníkom Historického ústavu SAV. Špecializuje sa na problematiku medzivojnovaj Československej republiky a predovšetkým vojnovaj Slovenskej republiky.

Bližšie informácie o autorovi: <http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=1198>